

TERREINBEHEERDERS EN HET SOORTENBELEID

W. Beekman

Beleid heb je in alle soorten en maten. Dat geldt ook voor het soortenbeleid. De één werkt op het niveau van het gehele ecosysteem, de ander richt zijn aandacht op de specifieke soort. We interviewden vijf mensen uit de praktijk en hoorden over knelpunten tussen flora en faunabeleid, geslaagde en minder geslaagde samenwerking, maar vooral over vele successen.

HET ZWANENWATER VAN NATUURMONUMENTEN

Do van Dijk is boswachter voor de Vereniging Natuurmonumenten en werkt onder meer in het Zwanenwatergebied in de duinen van Noord-Holland. Het terrein is een kleine 600 hectare groot en omvat hooilanden, meren van bijna 100 hectare, bos en droge duinen. Op grote delen grazen koeien, in delen is er een beheer van niets doen en op andere delen wordt gemaaid.

Van Dijk: "Ten behoeve van veel planten hebben wij een aantal gebieden in hooilandbeheer. Door maaien en afvoeren proberen we de natuurlijke succesie, die tot riet en wilgen zou leiden, af te buigen. In de percelen groeien bijvoorbeeld moeraskartelblad en ratelaar en daarvan laten we tijdens het maaien steeds hier en daar plukken staan. Een vlinderspecialist heeft een zeldzame

microvlinder gevonden die overwintert op het kartelblad. Er zijn maar enkele vindplaatsen van dit vlindertje in Nederland en bij ons houdt deze soort stand door dit beheer."

"Er ontstaan veel discussies over het maaien, want we zijn afhankelijk van de natuurlijke waterstand. In droge jaren proberen we zoveel mogelijk te maaien om de floristische doelstelling te halen. Maar dat is niet altijd gunstig voor de kleine zoogdieren zoals de waterspitsmuis, vlinders en amfibieën. Dat lossen we dus op door die plukken te laten staan. De begraasde gebieden zijn minder bloemrijk dan de hooilandjes. De soorten staan er wel, maar ze komen minder tot bloei. Bij het maaien en harken wordt de bodem iets beschadigd waardoor er een gunstig zaadbedje ontstaat, waar met name ratelaar en koekeksbloem van profiteren."

"In de verschralende graslanden zien

we vlozegge, sterzegge, parnassia en veel soorten orchideeën komen. Door het aanwezige reliëf in de bodem zie je de verschillende soorten min of meer met het waterniveau jaarlijks verschuiven. Soorten als welriekende nachtorchis, vleeskleurige orchis, brede orchis, rietorchis, grote keverorchis, een enkele harlekijn, moeraswespenorchis en in sommige delen langs de paden vinden we ook brede wespenorchis. Een Franse stagiaire telde begin juni zo'n 7000 brede orchissen, alleen al langs de wandelroute van het publiek."

DE KRIMPENERWAARD VAN HET ZUID-HOLLANDS LANDSCHAP

Rudi Terlouw is regiobeheerder veenweidegebieden voor het Zuid-Hollands Landschap. Hij werkt vooral in de Krimpenerwaard, een gebied van zo'n 2500 hectare. "We werken met verschillende graslandbroeders, zoals de grutto. Het grote probleem met deze vogel is het tekort aan voedsel bij terugkeer uit het overwinteringsgebied. Eenderde deel van de grutto's komt niet tot broeden omdat er onvoldoende plasdras-locaties zijn in de weidegebieden. De boeren zien niet graag water op hun land, maar dat is wel het ideale milieu voor de steltlopers om te rusten. En in de vochtige randzone vinden de steltlopers veel regenwormen. Zo hebben de vogels hun restaurant en slaapzaal naast elkaar liggen."

"Onze percelen zijn gemiddeld 1000 meter lang en 20 meter breed, dus 2 hectare per perceel. Doordat elk perceel een kleine eenheid op zich is, kan je door een verschillend beheer per perceel een mozaïek in het gebied realiseren. Wij doen dat door nooit meer dan drie percelen naast elkaar tegelijkertijd te maaien. Bovendien laten we op een aantal percelen al vroeg in het voorjaar jongvee lopen. Die beesten zorgen voor meer structuur in de vegetatie door trapgaten en mestflatten. Dat levert weer voeding, reliëf en polletjes op voor vogels als veldleeuwerik, graspieper, slobbeend en zomertaling. Tenslotte bewerken we de greppels met een walenfrees. We schaven de kanten schuin af waardoor het talud wordt verbreed en er een bredere en natte zone ont-

110

De begraasde gebieden zijn minder bloemrijk dan de hooilandjes. De soorten staan er wel, maar ze komen minder tot bloei. Foto KINA / Henk Wijnja.

staat. De regenwormen komen zo beter beschikbaar voor de weidevogels.”

“Het is belangrijk om de verzuring van de bodem tegen te gaan want verzuring is funest voor de regenwormen. Op ongeveer driekwart van de percelen waar we weidevogels beschermen, gebruiken we ruige mest. De percelen die we in de winter en het voorjaar plasdras houden, geven we in de zomermaanden een natte bekalking om verzuring door stagnerend water tegen te gaan. Desondanks gaan de populaties vogels achteruit. Dat hangt samen met de regeling voor Agrarisch Natuurbeheer, die onvoldoende ruimte geeft voor plasdras-situaties in het voorjaar en voor grotere oppervlakten met uitgestelde maaidata in het groeiseizoen. Binnen deze regeling wordt momenteel het merendeel van de subsidiegelden ingezet voor het beschermen van de nesten. Maar een ei is nog geen vogel.”

“Een ander knelpunt is de huidige mestwetgeving. Agrariërs mogen vanaf 1 februari hun drijfmest injecteren op het land. Tijdens het injecteren worden de regenwormen omhoog gedreven en vervolgens opgegeten door de zwermmeeuwen die achter de mestinjecteur aanvliegen. Dat is zo'n drie weken voor de gemiddelde terugkeer van grutto's uit het overwinteringsgebied. De dieren moeten, na hun reis uit Afrika, juist veel eten om in broedconditie te komen. We zien dan ook steeds meer grutto's die niet tot broeden komen. Deze groep vogels is in het veld vaak te herkennen omdat ze niet goed op kleur komen.”

NATUURMONUMENTEN IN MIDDEN-LIMBURG

Toon van den Eijnde werkt sinds 1980 voor de Vereniging Natuurmonumenten in Midden-Limburg. Hij is boswachter in de omgeving van Weert en heeft vanaf het begin veel aandacht gehad voor het aanleggen van poelen. Dat zijn er inmiddels 125. “Voor de kamsalamander hebben we poelen aangelegd zoals ze er uit zien in de omgeving waar deze salamander al voorkomt: klein en diep, liggend in de halfschaduw, met een modderige onderlaag. Dicht bij een bosrand en met een flauw talud. Op die manier hebben we het basisbiotoop van

In het 'Ilzeren Bos' zijn met succes extra grote poelen aangelegd voor de boomkikker. Deze soort heeft enkele kilometers moeten afleggen vanuit zijn oorspronkelijke leefplekken. Foto T. van den Eijnde.

de kamsalamander vergroot, met name in de 'Krang' bij Weert en het 'Areven' bij Stramproy.”

“In de buurt van Susteren ligt het 'Ilzeren Bos'. Daar hebben we begin jaren negentig extra grote poelen aangelegd voor de boomkikker. Na verloop van tijd dook deze soort op. Dat betekent dat hij enkele kilometers heeft moeten afleggen vanuit zijn oorspronkelijke leefplekken in het natuurgebied de 'Doort' bij Echt. De poelen van 30x40 meter zijn ondiep, met flauw oplopende oevers. Belangrijk is het braamstruweel eromheen, waar de kikkers graag op zonnen. Bij het opstellen van de beschermingsplannen voor de boomkikker werken we samen met Staatsbosbeheer en het Limburgs Landschap.”

“Sinds enkele jaren doen we ook meer aan het beheer van bosranden. Waar we eigen landbouwgronden tegen bosranden aan hebben liggen hebben we rasters een aantal meters het weiland in verplaatst. De strook tussen de rasters en de bosrand hebben we laten verruigen: om de drie jaar maaien, op sommige plekken helemaal niet maaien. Af en toe laten we eens een boom uit de bosrand in de strook liggen of maken we wat openingen in de bosrand om meer differentiatie te krijgen. Dit trekt met name bijzondere dagvlinders aan, zoals de eikenpage, die beschutte en zonnige plekken nodig heeft”.

“Aanvankelijk was ik geen voorstander

van het pure soortenbeheer, maar door de jaren heen heb ik ervaren dat je met het beheer ook andere soorten meetrokt. Zo zie je met de kamsalamander ook de kikker, de pad, de alpenwatersalamander en de kleine watersalamander komen. Je schept nieuwe drinkplaatsen voor omgevingsfauna en daar profiteren met name de libellen van. Het is heel dankbaar werk.”

DE DUINEN VAN DE GEMEENTEWATERLEIDINGEN AMSTERDAM

Rik Schoon is hoofd 'Bewaking Natuurbeheer en Recreatie' van de Gemeentewaterleidingen Amsterdam, waar ook de Amsterdamse Waterleidingduinen toe behoren. “We hebben daar een behoorlijke vossenpopulatie, ontstaan in de jaren zeventig en gestabiliseerd in de jaren tachtig. De mens helpt daaraan mee, want de vossen vinden in plaatsen als Zandvoort hun wintervoorraad en kennen dus weinig wintersterfte. Je bereikt op die manier hoge dichtheden, wat we overigens geen probleem vinden. We verwachten dat de populatie niet veel hoger wordt, op grond van onze jaarlijkse tellingen van burchten.”

“We voeren wat fauna betreft geen gericht soortenbeleid. Ons beleid is gericht op het beheer van terreinen en

HANDLEIDING VOOR DE BESCHERMING VAN BEDREIGDE MUURPLANTEN (1990)

Het Soortbeschermingsplan Muurplanten had als doel het beschermen en behouden van twaalf soorten muurplanten. Aanleiding daarvoor was een rigoureuze afname in aantallen en verspreiding van muurplanten en hun groeiplaatsen door moderne bouwmethoden en een intensief beheer- en restauratiebeleid in bebouwde omgevingen.

Het soortbeschermingsplan is geslaagd doordat in diverse gemeenten specifiek aandacht is uitgegaan naar muurplanten. Door met name voorlichting en een verbeterde samenwerking tussen organisaties, is het natuuraspect van stadsmuren, grachten en gebouwen opgenomen in de beleidsvorming en -uitvoering van gemeenten. Niet alleen kregen muurplanten specifiek aandacht, ook werden bouwers en aannemers op de hoogte gesteld van de wijze waarop rekening gehouden kon worden met de groen-bewoners van de stenige omgeving. Thans kan een groot aantal gemeenten zich prijzen met een rijke en beeldbepalende muurflora in de veelal oudere stadsdelen. Het is nu vooral een kwestie van vinger aan de pols houden. Dit betekent op gezette tijden de beschermde status uitdragen, de toegevoegde waarde laten zien van muurplanten in het stadsbeeld en het ter beschikking stellen van alle kennis over behoud en beheer van muurplanten. Een bescherming van de groeiplaatsen is hierbij een vereiste. LNV bereidt dit communicatietraject momenteel voor.

De voor Nederland zeer zeldzame schubvaren groeit op een beperkt aantal plaatsen op kades in Amsterdam. Foto: M. Melchers.

vegetatie. We hebben bijvoorbeeld een grote populatie zandhagedissen, maar we treffen geen extra maatregelen omdat het systeem genoeg afwisseling biedt: van hoog naar laag, van kruidig naar zand. Begrazing door damhert, ree, roodbont vee (MRIJ) en heideschaap houdt de vegetatie open. Zo handhaaft de zandhagedis zich zonder moeite. Voor de ree doen we geen beheersjacht meer en tegelijk zien we het damhert opkomen. Momenteel groeit de populatie exponentieel en dat baart ons zorgen. Zo is er een recht

evenredig verband tussen de grootte van de populatie en het aantal verkeersincidenten op de omliggende wegen. De hekken van 1,85 meter zijn niet hoog genoeg, maar we kunnen ze niet hoger maken vanwege het rijksbeleid om versnippering tegen te gaan. We zoeken het meer in het vergroten van het leefgebied. Als tijdelijke oplossing overwegen we nu om de jacht te openen als beheersmaatregel. Het dier wordt namelijk niet geremd door het ecosysteem. Onderzoek heeft uitgewezen dat we ongeveer 1 dier per hectare

kunnen dragen. Dat zijn 3500 herten. Momenteel zijn er 700, dus er kan groei zijn zonder dat het systeem te lijden heeft. De vegetatie is het probleem niet, want ze eten momenteel ongeveer 1% van de netto productie”.

“We werken samen met Alterra, Wageningen Universiteit en met de beheerders die verenigd zijn in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Die kijken met argusogen naar de ontwikkeling bij ons en zijn niet van plan om hun gebieden te verbinden met onze gebieden, omdat ze bang zijn om ook damherten te krijgen. Dat werkt dus weer de versnippering in de hand. Het damhert draagt nu eenmaal het stigma van een exoot en die is niet overal welkom. Wat de vegetatie betreft werken we ook aan de natte duinvalleien en hun typische soorten als parnassia en de Rode lijstsoort sturmia. We plaggen om de opgehoopte humus te verwijderen, maaien en hooien met handkracht, om de vernatting voor te bereiden. Aan de randen kun je dan last krijgen van kwel en komen we in aanvaring met de bollenteelt, want daarvoor mag het grondwater geen millimeter omhoog komen.”

“Maar we hebben succes, want met de sturmia, een soort die zich traag uitbreidt, gaat het heel goed. Andere soorten, zoals de poppenorchis en bijenorchis, komen spontaan in de slijpstream aanwaaien.”

STAATSBOSBEHEER IN NOORD-NEDERLAND

Bert Takman is ecoloog bij Staatsbosbeheer. Voorheen werkte hij in de regio Groningen-Drenthe en nu bij de afdeling terreinbeheer van de centrale organisatie van het Staatsbosbeheer in Driebergen. “Wij richten ons als Staatsbosbeheer vooral op de ontwikkeling van levensgemeenschappen. Maar als je wat kunt doen voor een soort, dan laten we dat niet na. Als voorbeeld de das, waarvan de populatie vanaf begin jaren tachtig in Midden-Drenthe fors is toegenomen. Vanaf die tijd kwamen ook de eerste meldingen van verkeersslachtoffers binnen. Daarom heeft Staatsbosbeheer van harte meegewerkt aan de aanleg van tunnels. Verder hebben we als dat mogelijk was in de omgeving van dassenburchten het gras-

landbeheer aangepast en zijn we van maaibeheer overgestapt op extensieve begrazing. Dat doen we om meer voedselaanbod voor de das te creëren”.

“Een ander voorbeeld is de grote vuurvlinder, die alleen nog voorkomt in de laagveengebieden van Noordwest-Overijssel. We kijken altijd of er eitjes zijn afgezet op de waterzuring en in dat geval maaien we niet. In hetzelfde gebied worden jaarlijks vijftien meter brede rietstroken langs de watergangen niet gemaaid ten behoeve van de grote karekiet.”

“Naast dit specifieke soortenbeheer richten we onze aandacht vooral op soortengroepen binnen de levensgemeenschap. Bijvoorbeeld de heide. Daar streven we naar een structuurrijke heide met een leeftijdsopbouw tussen de 1 en 30/40 jaar, met 10% kale bodem. In grote terreinen streven we naar 5% struweel van braam of wilg, solitaire bomen en boomgroepjes. En dan is het niet zo erg als er hier en daar nog pijpenstrootje voorkomt, als dat maar niet over hele

De voor Nederland zeer zeldzame schubvaren groeit op een beperkt aantal plaatsen op kades in Amsterdam. Foto: M. Melchers.

grote oppervlakten is. Door dit soort randvoorwaarden te creëren schep je de voorwaarden voor een diversiteit aan fauna.”

BESCHERMINGSPLAN DAGVLINDERS (1990)

Het soortbeschermingsplan Dagvlinders brak een lans voor een reeks aan maatregelen ter verbetering en versterking van de vlinderpopulaties in Nederland. Aanleiding was een onrustbarende afname van vlinders in Nederland over een reeks van jaren. Dit werd toegeschreven aan verzuring, vermesting en verdroging. Om deze reden riep de Vlinderstichting 1990 tevens uit tot Vlinderjaar.

Hoewel het beschikbaar gestelde budget beperkt was, is een groot aantal maatregelen uitgevoerd. Vlinders kregen bovendien dankzij de Vlinderstichting landelijk enorm veel aandacht door een uitgekiende inzet van voorlichting, educatie en onderzoek. Gecombineerd met het soortbeschermingsplan van LNV heeft dit

geleid tot indrukwekkende successen.

Op grote schaal zijn aanpassingen in het beheer doorgevoerd, zijn heel veel verspreidingsgegevens verzameld, zijn herintroducties succesvol verlopen en is de bekendheid met vlinders sterk toegenomen. Toch zijn de verzuring, vermesting en verdroging niet tot staan gebracht en dat uit zich in een lange lijst van bedreigde vlindersoorten. Juist bij terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer, Nederlandse Spoorwegen en de Dienst Landelijk Gebied is meer inzet nodig om een krachtige basis te kunnen bieden aan alle vlinders van Nederland. LNV is momenteel actief met de bescherming van een flink aantal soorten in aparte soortbeschermingsplannen.

De aandacht voor vlinders heeft geleid tot indrukwekkende successen. Links het groentje, rechts de aardbeivlinder. Foto: H. Dekker.

“Structuurrijke heide is erg soortenrijk, met soorten als heideblauwtje, mestkever, levendbarende hagedis enz. De diversiteit aan fauna wordt op dit moment vooral gemeten aan het voorkomen van broedvogels als de roodborsttapuit en de grauwe klauwier. We monitoren voornamelijk op deze grote predatoren omdat wij er van uitgaan dat als die aanwezig zijn, het met de rest van de fauna ook wel goed zit. Maar dat weten we op dit moment nog niet zeker en daarom willen we samen met het faunadeskundigenteam zoeken naar methoden om op een goede manier de fauna te monitoren.”

“Het inwendig vegetatiebeheer voeren we altijd gefaseerd uit. Dat wil zeggen dat we een terrein nooit in een keer helemaal branden, maaien of plaggen. Door gefaseerd te werken houden we refugia in stand voor populaties. En als er restpopulaties van bijzondere soorten voorkomen, worden deze uiteraard ten allen tijde gespaard. Dat doen we ook voor grasland. In natte hooilanden maaien we met een rups met sloffen eronder. Je laat dan zo'n 10 centimeter stoppel staan. Dat is gunstig voor de insectenfauna, omdat de rupsen en poppen in de stoppel naar beneden vallen en kunnen overleven. Verder laten we met grote regelmaat stroken staan voor de insectenfauna.”

W. Beekman is freelance journalist.